

Arbejderhistorisk bibliografi

Bibliographie zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, 23. årg. 1998, J.H.W. Dietz Nachf., Bonn 1999, 204 s., DM 82.-, ISBN 3-8012-4097-5/ISSN 0343-4117

Bibliografien begyndte at udkomme som et kvartalsskrift i 1976, men fandt så en mere endelig form som årbog i 1988.

Oprindeligt blev den udgivet af det tyske socialdemokratiske forskningsinstitut, Friedrich-Ebert-Stiftung, bibliotek, men fra 1995 er Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR (SAPMO) kommet med. De to institutioner har forskellige samleområder, SAPMO således bl.a. Nord- og Østeuropa. Bibliografien registrerer monografier og artikler fra antologier og tidsskrifter (dog ikke aviser) udkommet i beretningssåret, i det foreliggende bind altså 1998 – men indeholder samtidig tidligere ikke registrerede titler, her f.eks. bøger fra 1996 og 1997. Endvidere registreres specialer, magisterafhandlinger (i udvalg) og dissertationer, de sidste fra Tyskland, Østrig og USA nærmest fuldstændigt, fra Schweiz og Canada ufuldstændigt og enkelte fra Storbritannien og andre lande. Dette udvalg forekommer lidt tilfældigt.

Bibliografien dækker ikke kun den tyske arbejderbevægelse i dens forskellige organisatorisk-politiske retninger fra 1830'erne og frem, men registrerer ligeledes bidrag til arbejderne social- og hverdagshistorie, for så vidt de har et forhold til kollektive handlingsmønstre, til arbejderbevægelsen. Derudover

findes et afsnit om Marx' og Engels' liv og virke i 12 underafsnit, velsagtens den for tiden mest omfattende løbende bibliografi vedr. Marx og Engels.

Bibliografien dækker bredt, i alt er der registreret 1121 artikler og monografier i årgangen. Det er et imponerende antal tidsskrifter fra 26 lande, der gennemgås regelmæssigt for bidrag – fra Danmark Arbejderhistorie, i 1998 Trine Lindén og Gesa Snells artikler i 3/1998 – dog har man ikke inkluderet f.eks. Dokumentation fra Østrig, Labour/Le Travail fra Canada, Labour History fra Australien og Labor History fra USA. Også dette udvalg forekommer tilfældigt. Der er fem registre: personregister, der omfatter forfattere/udgivere og de behandlede personer, et titelregister over forfatterløse skrifter, et emneregister, et geografisk og korporationsregister. Selve bibliografien er ind delt i 8 kapitler med hver op til 20-30 underkapitler. Bibliografien er med andre ord let at håndtere og meget brugervenlig.

Gerd Callesen

Anmelderredaktion:
Birgit Andreasen, Søren
Feder?spiel, Rasmus Ma
riager og

Fra mellemkrigstid til efterkrigstid

Henrik Dethlefsen, Henrik Lundbak (red.): *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen på 65-årsdagen oktober 1998. Museum Tusulanum Forlag 1998. 911 s. Ill. 450 kr.*

En meget vigtig udløber af nyligt afdøde Jørgen Hæstrup's besættelsestidsforskning var at skabe en sådan interesse omkring emnet, at der i begyndelsen af 1960'erne blev bevilget midler til oprettelsen af en række forskerstillinger inden for området. Forskere i disse stillinger havde på følgende særlige muligheder og forudsætninger for at kvalificere sig til universitetslærerstillinger med det resultat, at forskere med besættelsestiden som kvalifikationsbaggrund kom til at dominere den samtidshistoriske forskning i Danmark og har gjort det i en generation. To af disse er lektorerne Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen, som en gruppe elever ved Københavns Universitet har taget initiativet til at hædre i forbindelse med deres 65-års fødselsdage, som tilfældet har villet falder i samme måned. Det er der kommet dette digre festskrift ud af, hvor ikke blot eleverne selv, men fagkolleger, venner og enkelte andre med interesse for perioden bidrager. Karakteren af dobbeltfestskrift er i sig selv bemærkelsesværdig, Kirchhoff og Nissen repræsenterer forskellige helhedssyn på besættelsestiden, men dertil kommer, at initiativtagerne under i udgangspunktet falske forudsætninger har fået festens genstande til selv at bidrage til deres eget festskrift.

Dette kan ikke lægges de lurede til last, men er kommet det samlede projekt til gode.

Festskriftet er både ret af en elevidentifikation, som den i det danske historikermiljø vist kun blomstrer på Historisk Institut ved Københavns Universitet. Dertil kommer, at flere bidrag nævner besættelsestidsforskningens forskellige generationer startende med Jørgen Hæstrup som første generation og bl.a. Kirchhoff og Nissen som anden generation. Eleverne er selv tredje og fjerde generation. De er sig dette bevidst, men en problematisering heraf savnes stedvis. Henrik Dethlefsen tager bl.a. generationsfølgen op i det historografiske bidrag "Arven fra Hæstrup", d.v.s. han stopper allerede ved anden generation og især fødselstidspunkterne for bl.a. at aflevere denne svada til det samlede danske historikermiljø: "DNH's publikationer, herunder den halve snes disputatser, som ingen, der beskæftiger sig seriøst med besættelsestiden, kommer udenom, står som udtryk for en forskningsindsats, der både i omfang og kvalitet savner sidestykke" (s. 343, kursiveringen er min, JTL). Sådan! Det sidste generaliserende udsagn fortæller, hvis man skal være venlig, måske en del om, hvordan fag-specialisering gør blind på mere end det ene øje, og er i hvert fald udtryk for en uklædeligt manglende proportionsans blandt nogle af de beundrende elever.

Festskriftet kommer vidt omkring, men der er af udgiverne tilstræbt en indre emnemæssig sammenhæng i bogen (s. 12), som bl.a. kommer til udtryk ved, at de fleste bidrag forholder sig til Kirchhoffs og Nissens synspunkter. For en kommende hi-

storiografi vil det blive et spørgsmål, om de centrale emner og temaer, der ikke tages op i festskriftet alene skyldes redaktionelle beslutninger eller de afgrænsninger og prioriteringer af området, som Kirchhoff og Nissen har stået for ved Københavns Universitet. Redaktørerne anslår i deres indledning to linier for indholdet, det udenrigs- og sikkerhedspolitiske område og dernæst den indre udvikling, hvortil til sidst nævnes den kollektive bevidstheds betydning. Den kollektive bevidsthed som forskningsområde kan vist kun være kommet med som et helt aktuelt lån fra forskningsmiljøet på Roskilde Universitet, hvor den faglige fornyelse på det felt har fundet sted. Og hvad aktualiteten i øvrigt angår, så forekommer indledningen i enkelte passager at være overhalet af den seneste udvikling på det udenrigs- og sikkerhedspolitiske område. I hvert fald er det i skrivende stund svært at oprettholde, at Danmark fortsat drager "nytte af NATO's sikkerhedsgaranti uden at behøve at engagere sig meget markant i alliancesammenhæng" (s. 9).

Festskriftet er tematiseret i fire blokke: 1. "Det politiske og ideologiske forhold til det nazistiske Tyskland", hvor bl.a. en større artikel af Hans Hertel om det besatte åndsliv 1920-45 er bragt ved at hugge en tå. 2. "Besættelsestiden", der både rummer egentlige emneartikler, som Therkel Strædes om danske tysklansarbejdere på Volkswagen-werk og Dethlefsens ovennævnte historiografiske artikel og et mu-seologisk essay af Esben Kjeldbæk. 3. "Normaliseringen efter 1945", hvor næsten udelukkende Socialdemokratiet, DKP og modstandsbevægelsen

er i fokus, mens de væsentligste bærere (?) af "normaliseringen", de borgerlige partier, kun optræder i biroller. 4. "Udenrigs- og forsvarspolitik i lyset af besættelsestiden" slutter bidragsdelen med en blanding af oversigter og case-studier, der for enkeltes vedkommende rækker frem til i dag.

I det følgende omtales kun nogle af de bidrag, som må have særlig interesse for *Arbejderhistories* læsere, og det kan indledningsvis påpeges, at den sociale dimension i besættelsesforskningen fortsat er et stedbarn efter dette festskrift at dømmes. Det er modstanden og den politiske dimension, indenrigspolitisk som udenrigspolitisk, der har interessen og prioriteten.¹ Det er en aktørtilgang til det traditionelle historiske materiale fra partier, regeringer og diplomater frem for historisk-sociologiske metoder, der præger forskningen. Retfærdigvis skal Strædes artikel om tysklandsarbejderne nævnes som en undtagelse, der bekræfter reglen, og heller ikke Peter Birke-lunds artikel om den borgerlige modstandsgruppe "1944" er uden behandling af den sociale baggrund (s. 283-287). I begge tilfælde er der tale om afrundede færdige bidrag, der ikke bærer præg af at være taget op af skuffen til lejligheden.

Festskriftet rummer til gengæld adskillige bidrag til bl.a. Socialdemokratiets og DKP's besættelsestids- og efterkrigspolitik. Blandt disse har Bent Jensens ubetinget den største underholdningsværdi. Med udgangspunkt i enkelte sovjetiske kilder 1945-46 bygger han en fremstilling op om DKP's forestillinger om en folkedemokratisk magtovertagelse efter

1945, der giver indtryk af et parti med vildt overdrevne forventninger til fremtiden, mens den sovjetiske storebror tilsyneladende så meget mere realistisk på DKP's muligheder. Blandt godbidderne er, at Aksel Larsen til Moskva havde vedet, at John Christmas Møller ville indtræde i DKP, hvis DKP ønskede det (s. 506). Bent Jensens kildenedslag modsvares ikke af, at materialet sættes ind i en bredere politisk sammenhæng, der kan forklare DKP's forestillinger – her må læsere til Michael Kjeldsens veldokumenterede bidrag "Folkets vilje – landets lov"? Om DKP's overgangsprogram og demokratiet s. 447-500 – og især ikke af konklusioner, der står i forhold til det begrænsede materiale, der er fremlagt. I stedet får vi Bent Jensens fantasier om, hvad der kunne være hendt, om Den Røde Hær havde befriet Danmark. Han arbejder i alvor med den opfattelse, at "beslutsomme kommunistiske modstandsgrupper" måske kunne have grebet magten (s. 521). Får man at se på det realistiske i det, må der som minimum forlanges, at de "beslutsomme kommunistiske gruppers" andel af den væbnede del af modstandsbevægelsen i 1945 blev nærmere undersøgt. I stedet bliver det ved det helt hypotetiske. Helt anderledes gennemarbejdet og velafvejet er Henrik Lundbaks store bidrag om modstandsbevægelsen i regeringen 1945, hvor der er både indsigt og præcise formuleringer at hente. Jeg hæfter mig bl.a. ved vindingen, at forslaget om en parlamentarisk kommission endte Frihedsrådets selvmål!! (s. 542); og efter gennemgangen af DKP's rehabilitering og Socialdemokratiets og DKP's forhold

til de sociale spørgsmål (s. 542ff.) den centrale delkonklusion: "Som helhed betragtet var befrielsesregeringen imidlertid hverken et laboratorium for vidtgående sociale tiltag eller løftestang for genopretning af de uligheder, der var opstået i besættelsesårene" (s. 548). Den afsluttende konklusion dækker heller ikke over andet end, hvad der er fremlagt, men med nok så tankevækkende perspektiver. Bl.a. at de gamle politikere vandt over modstandsbevægelsen efter befrielsen med samme taktik, som de havde brugt 1940-43! (s. 568-570). Niels Wium Olesen følger op med et velformuleret bidrag "Tillidskrisen. Socialdemokratisk politik mellem fortid og fremtid 1943-1947", hvor han med gode og centrale spørgsmål præsenterer det allerede kendte, men man kunne måske savne, at der blev gravet lidt dybere. Arbejderpartierne optræder også i Palle Roslyng-Jensens bidrag om modstandsbevægelsen og værnens genopbygning efter maj 1945. Det var især DKP, der var i offensiv og ønskede en demokratisering af værnene, men det samme ønske næredes i Socialdemokratiet, selvom det ikke var i form af et hjemmeværn. Hertil kom udrensningskrav og ønsket om modstandsledere som befalingsmænd. Demokratiseringsbestrebelse og deres forlis gennemgås i detaljer. Som Roslyng-Jensen udtrykker det, så blev demokratiseringsprojektet som et samlet projekt bekæmpet bag lukkede døre både før og efter valget i 1945 (s. 662). Som i flere af de foregående bidrag efterlader dette bidrag indtrykket af, hvordan det magtapparat, politisk som administrativt, der var kommet *organisatorisk* helse-

det gennem besættelsesårerne med de kendte midler fik man prøvet "normaliseringen" på plads og verftet på de modstandsbevægelsens repræsentanter og dens krav ud på sidelinien under skyldig iagttagelse af hensynet til den for tiden herskende folkestemning. Det er ikke nyt, men er yderligere indgående dokumenteret på flere områder.

Festskrift har bagest en særdeles nyttig oversigt over ikke alene Kirchhoffs og Nissens betydelige skriftlige produktion (s. 839-860), men også over deres medvirken ved radio- og TV-produktioner (s. 861-875, ved Jesper Groth). De to er nogle af de fremmeste repræsentanter for en generation af historikere, der har set det som en opgave at drive forskningsformidling i alle samfundets tilrådelighed værende medier.

Festskriftet er til slut udstyret med noget så sjældent som et person-, sted- og emneregister, hvilket kun øger skriftets værdi som indgangsnøgle til aktuelle tendenser i besættelsestidsforskningen især ved Københavns Universitet.

John T. Lauridsen

Note

1. Den af DHN's her berømmede publikationer, der skulle tage sig af dette, Sigurd Jensens *Levevilkår under besættelsen*, 1971 er et beklageligt godt eksempel på falsk varebetegnelse, idet bogen handler om dansk-tyske forhandlinger om varer og ydelser, og det er afgjort ikke det samme.

Den tredje vej

Anthony Giddens: Den tredje vej. Socialdemokratismens fornyelse. Oversat af Ole Thornbye. Hans Reitzels Forlag 1998. 168 s. 175 kr.

Socialdemokratiet vil gerne forny sig. Så der bliver fornyet i disse år. Det er især tydeligt, hvis man kigger på det, som traditionelt har været betragtet som socialdemokratisk arvesølv: velfærdsstaten. Her er der siden magtovertagelsen i 1992 sket ting og sager. Det er forbavsende nok foregået uden alt for mange protester (indtil efterlønsagen) – den egentlige modstand dukker først op, når partiet principielt vil ændre sit syn på det offentliges rolle i samfundet (fx debatten om udlificering). I partiet forekommer der at være opstået en markant skelnen mellem "ideologi" og "virkelighed".

I slipstrømmen på den tilsyneladende uendelige danske og internationale socialdemokratiske debat om "fornyelse" støder man atter og atter på den britiske sociolog Anthony Giddens. Hyppigt henvises der til "som Giddens har peget på", til "Tony Blairs yndlingsintellektuelle", eller man inddrager uden videre Giddens-termer som "refleksivitet" eller senest "den tredje vej". Med mandens omfattende forfatterskab om meget overordnede problemstillinger (fx moderniteten) er det ikke helt uden problemer. Giddens indtager en uklar rolle som sidste instans i en ideologisk argumentation (som fornetidernes samfundskritikere havde fx en Karl Marx), og ender ofte med at blive et stykke vædt sæbe, man ikke rigtig kan få fat på.

Det var således på de med

nysgerrighed og nogen ængstelse, at jeg nærmere mig Giddens eget bidrag til den aktuelle debat om socialdemokratismens fornyelse. Ville det være en rendyrket legitimering af Blairs politik, og kom der mon andet end politiske flokler og slogans. Til det første spørgsmål kan man heldigvis svare benægtende. Giddens har givet inspireret New Labour og er blevet brugt af Blair, men afslutter sin bog med en advarsel om, at "et tomt image ikke gør det alene" (s. 156). Det er ikke nok at ville varen, den skal også leveres. En kritik som Giddens for nyligt har uddybet i et interview til *Aktuelt* (Fokus, tillæg 31.3. 1999).

Det andet spørgsmål er lidt mere problematisk. Giddens leverer en meget overordnet og generel analyse. Meget generel. På bogens omslag præsenteres Giddens godt nok som en af "nutidens store sociologiske tænker", men der præsenteres ikke særlig mange originale tanker. I stedet præsenteres og samles en lang række analyser af samfundsvidenskabsfolk (ikke mindst den tyske sociolog Ulrich Beck) og af fremsynede socialdemokratiske politikere. Der er også mange med ideer tæt på Giddens, som ikke diskuteres (fx Paul Hirst). Det hele gøres imidlertid med elegance og i en særdeles positiv tone. Et af bogens hovedbudskaber er da også, at det man normalt beskriver som Socialdemokratiets krise, kan og bør vendes til en positiv og dynamisk forandringsproces.

Bogen er delt op i fem kapitler, som hver især beskæftiger sig med helt centrale socialdemokratiske spørgsmål. I det første kapitel "Efter socialismen" (s. 11-34) leder Giddens efter en socialdemokratisk ideo-

logi. Han opstiller og beskriver to klart adskilte kategorier "klassisk socialdemokratisme" og "nyliberalisme". Indholdet i kategorien "klassiske socialdemokratisme" er i meget høj grad de træk som man vanligvis tilskriver efterkrigstidens danske velfærdsstat: kollektivism, keynesiansk tænkning, lighedsmålsætning, statslig makroøkonomisk regulering osv. Der mangler dog et væsentligt aspekt, i hvert fald i en dansk sammenhæng, nemlig demokrati-apektet. En inddragelse af det ville dog mudre billedet, for Giddens bruger dette første kapitel til at vise både neoliberalismens og den klassiske socialdemokratis uformåenhed overfor en ny tid, ny social basis, nye krav og nye problemer:

"Når alt kommer til alt, befinder socialdemokratismen sig i et ideologisk kaos, og hvis alle var planøkonomer for 50 år siden, synes der i dag ikke længere at være nogen overhovedet. Det markerer en fuldstændig kovenning, eftersom socialister i mindst hundrede år har betragtet sig selv som historiens spydspids." (s. 24).

Det lyder besnærende, men er måske lidt hurtigt tænkt. Det mest klassiske i denne sammenhæng er måske Giddens egen argumentation: den traditionelle arbejderklasse er opløst (nye familieformer, heterogent arbejdsmarked, masseproduktionsæra er forbi, den elitære stat er opløst, økonomierne orienterer sig ikke længere indadtil) og der er sket et skift mod mere post-materielle værdier. Hvis man stiller disse (ret komplekse) forandringsprocesser overfor et (fortegnet) billede af et socialdemo-

krati, der ikke har forandret sig siden 1950'erne (ja, vel dårligt nok nogensinde har eksisteret), så opstår der uægtelig en diskrepans. Der bliver noget rævskende galt. Jeg er bare ikke helt sikker på, hvorvidt det er socialdemokratiet eller Giddens analyse, som halter.

Men hvis man ser bort fra dette efter min mening lidt for banale fadermord i bogens første kapitel, så leverer Giddens i de følgende fire afsnit glimrende oplæg til en politisk debat.

I bogens andet kapitel (s. 35-74) fortsætter Giddens problematiseringen, men tager nu afsæt i en række konkrete "udfordringer", som et moderne socialdemokrati uundgåeligt må tage stilling til. Derfor det første *globalisering*. Giddens leverer en kort beskrivelse af både den økonomiske og kulturelle globalisering, og mener den vil ændre nationalstatens rolle. Det er dog lidt uklart i hvilke retninger. Det andet er *individualisering*, hvor Giddens kommer med en berettiget opsang til pessimisterne (solidariteten eksisterede kun i "gamle dage"). Med udgangspunkt i Ulrich Becks begreb "institutionaliseret individualisme" advares mod at forveksle den nye individualisme med en moralsk forfaldsproces. Den tredje udfordring er *opløsningen af den traditionelle politiske venstre-højre modstilling*. Giddens mener som den italienske politolog Norberto Bobbio, at der stadig er nogen mening i at skelne mellem højre og venstre. Ikke mindst når det gælder holdningen til lighed. Men at der samtidig er kommet nye problemstillinger (fx økologiske eller "livspolitikker"), som ikke kan passes ind. Et politisk parti kan således ikke længere bare være til venstre

for midten. Den fjerde udfordring er argumenterne om *den politiske handlings umulighed*. Dette afviser Giddens (han har en hel liste over, hvad staten kan, s. 54) – men han peger i samme åndedræt på, at den traditionelle (socialdemokratiske) samfundstænkning har haft en række blinde pletter. Det førte til en voksende politisk aktivitet uden for det politiske establishment i de såkaldte nye sociale bevægelser. Fremfor en afpolitisering må man dog her snarere tale om nye politikformer (som imidlertid ofte synes at foregå på demokratisk uklare præmisser). Den femte udfordring er de *økologiske spørgsmål*. Giddens leverer en spændende diskussion af denne nye type af meget uklare risici, hvor netop usikkerheden gør at beslutningerne ikke kan overlades til eksperter. Den økologiske udfordring er således samtidig en mulighed for en repolitisering (og demokratisering) af samfundet. Giddens mener, at den store udfordring for socialdemokratiet er at formulere en politisk strategi (eller måske nærmere en vision), som hjælper borgerne med at finde en vej gennem disse krydsfelter. Det skal ikke være den ene eller den anden vej – det skal være *den tredje vej*.

Giddens opstiller – med sikker sans for slagordene – en række overskrifter for denne tredje vej. Det overordnede motto er "ingen rettigheder uden ansvar" (s. 71). Det lyder en del som de senere års danske socialpolitik, men det understreges, at dette princip ikke kun gælder modtagere af sociale ydelser men alle i samfundet. Det er nok værd at holde sig for øje. Ellers er slagordene (s. 72): lighed, beskyttelse af de

svage, frihed som autonomi, ingen autoritet uden demokrati, kosmopolitisk pluralisme (modsat nationalisme) og filosofisk konservatisme (det betyder bare, at man skal være forsigtig, når man forandrer). Det er slagord som man dårligt kan være imod. Lidt ligesom "fleksibilitet" – hvem er imod det?

Den tredje vej, Giddens', bliver lidt mere konkret i de følgende kapitler om "Staten og det civile samfund", "Staten som social investor" og "På vej ind i den globale tidsalder". I det første af disse kapitler udstikker Giddens en strategi for en radikaliseret demokratisering af samfundet (både den offentlige og den civile sfære). Han peger bl.a. på det i Danmark så berøgtede subsidiaritetsprincip som en måde at forholde sig til en globaliseret verden på. En andet element er et forbedret samspil mellem stat og civil sektor. Det er også hørt mange gange før i den danske samfundsdebat, men Giddens har dog et par sjove pointer om demokratiseringen af familien og fokusskiftet fra familie- til børnepolitik: "Den kontraktlige forpligtelse i forhold til et barn bør derfor adskilles fra ægteskabet og indgås af hver af forældrene som et juridisk bindende anliggende, hvor ugifte og gifte fædre har de samme rettigheder og de samme forpligtelser." (s. 99). Endnu mere kontroversielt bliver det, når Giddens et par sider lænere fremme mener, at også børnene bør have pligt til fx at sørges for deres forældre i alderdommen.

I det følgende kapitel tegner Giddens billedet af den moderne aktive stat. Pointen er, at selvom keynesianismen og efterspørgselspåvirkningen af økonomien

er blevet erstattet af politiske indgreb på udbudssiden, så behøver man ikke at føre borgerlig nedskæringspolitik. Man kan også forestille sig den mere progressive stat, som satser på sociale investeringer (fx uddannelse) og integration opadtil. Giddens går ret langt i denne analyse og vil skylle den "gamle" velfærdsstat ud med badevandet. Set fra et dansk perspektiv virker analysen af velfærdsstaten underlig. For det første har dette element af "social investering" i hele efterkrigstiden været en del af velfærdsstaten. Nedtoningen af de forebyggende elementer er sket i 1980'erne og 1990'erne. For det andet står alle Giddens krav til dette nye aktive og fleksible velfærdsfund centralt i de sidste 20 års danske velfærdsdebat. For det tredje er Giddens uklar med hensyn til de nye problemer som skabes: fx konflikten mellem aktiv arbejdsmarkedspolitik og den enkeltes frihed eller hvad mere fleksible pensionsrettigheder vil betyde for de allersvageste ældre.

I det sidste kapitel diskuterer Giddens forholdet mellem nationalstat og globalisering. Her peger den tredje vej mod regionalisering, det vil denne sammenhæng sige EU. Giddens ser muligheder i at genvinde styring og demokratisering via et udvidet europæisk samarbejde (fx en fælles valuta som en demokratisering af et globaliseret kapitalmarked). Problemet er, at EU's fremtid ligger åben, og der advares både mod ønsketænkning (at EU automatisk vil fremme socialdemokratiske idealer) og dommedagstænkning. Pointen er vel, at vi selv kan være med til at forme historien.

For den oplyste samfundsbor-

ger som bare har fulgt nogenlunde med i den politiske debat, bringer Giddens bog ikke epokegørende nytænkning. På den anden side er bogen et gennemtænkt og sympatisk indlæg i debatten om fremtidens samfund – og fremtidens socialdemokrati. Bogen egner sig fortrinligt som diskussionsoplæg – den er både generel og præcis nok til at man både kan være enig og uenig. Og så er der noget befriende over, at videnskabsfolk så eksplicit træder i karakter som politiske borgere.

Klaus Petersen

C.E. Jensen – symbolist og socialist!

Preben Hansen og John Chr. Jørgensen: *C.E. Kritikerne C.E. Jensen. Liv og værk, Fremad, København 1998., 364 s., kr. 238,-, ISBN 87-557-2107-9*

Preben Hansens og John Chr. Jørgensens litterære biografi om C.E. Jensen, der levede fra 1865-1927, er, som undertitlen angiver, klassisk inddelt i liv og værk – og herunder ikke kun bogværk. Hertil kommer en antologi af udvalgte artikler om litteratur og teater.

Kronologisk redegøres der i biografien for C.E. Jensens sociale herkomst og opvækst. Der pointeres en dengang, under Socialdemokratiets fremgang, på flere måder tæt social og klassemæssig forbindelse mellem værtshusholder og arbejder – værtshuset havde sin beliggenhed på hjørnet af Gothersgade og Borgergade. Ud fra skoleprotokoller m.v. dokumenteres skolegangen på Borgerdydskolen

på Christianshavn. Da det i 1882 kom den navnkundige redaktør Johannes Helms for øre, at CEJ var begyndt at levere bidrag til Socialdemokraten, fik C.E. Jensen valget mellem Borgerdydskolen og Socialdemokraten – og han valgte Socialdemokraten! I skolens stambog betegnedes CEJ som ”en kjedelig plebejer” og i indmeldelsesprotokollen tilføjes jedes senere ud for C.E. Jensens navn: Socialist.

En omhyggelig slægtskabsforskning ligger til grund for biografiforfatternes beskrivelse af C.E. Jensens giftermål (i 1892) og øvrige kvindelige forbindelser før og under ægteskabet. Helt centralt i biografien står konstateringen af den syfilissygdom, som CEJ ramtes af i 1910 – verificeret ved læsning af CEJ’s sygejournaler. Sygdommen er formentlig pådraget under en journalistkongres i Rom i 1899 med et sammenhængende besøg i Palermo – CEJ’s eneste store udlandsrejse. Sygdommen forklarer CEJ’s faldende produktivitet som anmelder ved Socialdemokraten (meget synligt fra 1910), hans ophør som anmelder i Socialdemokraten i 1920 og samtidige ansættelse som teaterdirektør.

I omtrent 40 år (1881-1920) var C.E. Jensen litteratur- og teatermedarbejder ved Socialdemokraten. Typisk fremkom hans bidrag under signaturen C.E. Men biografiforfatterne har også på overbevisende måde afdækket mulige artikler og anmeldelser, der er fremkommet pseudonymt (evt. anonymt) i afsnittet ”Casnar og andre døknævne fra 1881”.

C.E. Jensen på begyndte altså sin anmeldervirksomhed som 15 årig latinskoleelev under Emil Wiinblads redaktionelle

ledelse – i en periode udgøres redaktionen faktisk kun af Wiinblad og Jensen. Modsat en umiddelbar forventning om agitationens præferencer i Socialdemokratiet og dets organ Socialdemokraten i denne pionerperiode er det afgørende for C.E. Jensens bestræbelser, som fremdraget af forfatterne s. 125, ”ikke en forfatters politiske tilhørsforhold, men den kunstneriske sandhedsværdi af hans værk”. Således kunne CEJ være kritisk overfor partisoldater som A.C. Meyer og Jeppe Aakjær og modsat være positiv overfor en forfatter som Herman Bang (dette i modsætning til brødrene Brandes).

Den liberalitet, der karakteriserede CEJ’s kritik, tolkede Stauning i sin idealitet med sine mindeord ved CEJ’s død i 1927, hvori han talte om en medvirken til en åndelig højnelse af den danske arbejder. Bl.a. udtalte Stauning, at ”vi levede igennem C.E. Jensens arbejde med i det rige litterære liv, der udfoldede sig, og fik en interesse for litteraturen, som han mere end forfatterne har æren for.” (s. 77).

Ved siden af den kontinuerlige teater- og litteraturanmeldelse i Socialdemokraten, som jo også kan betragtes som et ”værk” (i virkeligheden måske det egentlige værk), indskrev CEJ sig først og fremmest i dansk litteraturhistorie ved udgivelsen af ”Vore Dages Digtere” (1898) om symbolismens digtere (Sophus Claussen, Johannes Jørgensen og Viggo Stuckenborg, som CEJ var jævnaldrende med) – tilsvarende skrev Georg Brandes om ”Det moderne Gjennembruds Mænd”, hvor CEJ fremhævede (if. biografiforfatterne) størrelser som personlighedens mangfoldighed og kompleksitet og

troen på den samfundsfordrende kraft i den kunstneriske form.

CEJ’s eftermæle knytter sig især til ovennævnte bog. Også litteratursociologen Sven Møller Kristensens vurdering af CEJ som en af symbolismens støtter (og det var negativt ment!) må især datere sig til denne udgivelse. Også senere ”venstrefløjsanalyser” følger denne konstatering op – med bagvedliggende antagelser om (borgerlig) individualisme. I denne forbindelse må Claus Bryld også nævnes, når han i sin disputats (s. 212) – ud fra en bredere kontekst – bestemmer CEJ’s position: ”Den intense og stort set ukritiske dyrkelse af den borgerlige individualismes kulturelle værdier i f.eks. Social-Demokratens spalter i hele perioden fra 1880’erne til 1920’erne – en linie som især litteraturkritikeren C.E. Jensen stod for – kan altså have bidraget til en ideologisk afhængighed af den borgerlige kultur ...”.

Det er også et paradoks, at CEJ blev symbolismens fortolker og ikke talsmand for ”den store generations” forfattere (med navne som Aakjær, Skjoldborg og Nexø). Forfatterne noterer og dokumenterer det anstrengte forhold mellem CEJ og Aakjær. Også illustreret af følgende bemærkning fra Jeppe Aakjær’s efterladte erindringer: ”Men den jydsk retning fik ikke sin egen kritiker.” (biografiens s. 235)

CEJ var først og fremmest litteraturmand, men har jo også indskrevet sig som arbejderhistoriker ved det store og vigtige – og også i dag læseværdige værk – ”Socialdemokratiets Aarhundrede”, med Frederik Borgbjerg som medforfatter. Bogen, der udkom fra 1901 i

hefteform, har på hver sin måde forbilleder i både Jean Jaurès' "Histoire Socialiste" og i Georg Brandes' "Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Literatur". CEJ skriver dele af frankrigskapitlet, afsnittene om de engelske og tyske forhold samt om Danmark til og med Louis Pio. Denne også kvantitative kraftpræstation betegnes af Preben Hansen og John Chr. Jørgensen med en bred formulering som et stykke "kulturhistorie i socialistisk perspektiv". I afsnittet om de danske forhold fremanalyserer CEJ, if. biografiforfatterne, de antiborgerlige træk i det danske åndsliv.

Den ideologiske konjunktur (lokalt og internationalt), som også CEJ var en del af, illustreres ved det citat, som forfatterne fremdrager på s. 125: "Samfundet udvikler sig dag for dag af sig selv i socialistisk retning og litteraturen vil uvilkårlig fyldes af socialistiske anelser og syner, tanker og krav".

Preben Hansen og John Chr. Jørgensen har på grundlag af minutiøs og grundig forskning skrevet en længe savnet biografi om en af Socialdemokratiets store skikkelser med kompetente redegørelser for CEJ's sammensatte liv og værk. Et vigtigt værk, litterært og historisk, er afbalanceret på en læseværdig og afbalanceret måde.

Til denne udgivelse knytter sig: Preben Hansen og John Chr. Jørgensen: "C.E. Jensen i Social-Demokraten. En bibliografi", Institut for Nordisk Filologi, Det humanistiske Fakultet, Københavns Universitet, Humaniorabogladen, København 1998 samt et efterspil: "Biografien uden punktum", Forlaget Fremad 1998.

Jens Erik Kofoed Pedersen

Arbejder-Esperantister

Ino Kolbe: *Zur Geschichte des Deutschen Arbeiter-Esperanto-Bundes in Leipzig (West Sachsen). Teil I und II. Von den Anfängen bis zum Verbot (1933). Eine kommentierte Dokumentation. Herausgegeben, kommentiert und bearbeitet von Detlev Blanke, Leipzig 1996, 64, VIII, 135 s. og et Anhang, ISBN 3-00-000530-7*

Der findes forskellige internationale 'plansprog', som redaktøren Detlev Blanke foretrækker at kalde dem, af hvilke esperanto vel er det i dag best kendte. Også i Danmark har der eksisteret sammenslutninger af arbejder-esperantister, den sidste af disse indstillede virksomheden for få år siden; der har ligeledes været repræsentanter for andre plansprog, f.eks. blev den lille trotskistiske gruppe i 1950'erne nærmest splittet af tilhængerne af to forskellige plansprog, der hver søgte at udgive deres eget tidsskrift. Der findes imidlertid ikke nogen historisk fremstilling af arbejder-esperantismen, som der især i mellemkrigstiden knyttedes en del idealistiske forhåbninger til. Esperanto skulle ikke erstatte de nationale sprog, men give arbejderne mulighed for at kommunikere med hinanden på lige basis; sprogchauvinismen kunne således overvindes. Som bekendt udviklede hverken esperanto eller nogle af de andre plansprog sig til et virkeligt alternativ, ikke desto mindre er deres rolle en undersøgelse værd.

Den foreliggende bog udgiver sig ikke for at være andet og mere end et forarbejde, en materialesamling; som sådan har den absolut betydning udover det lokale område, Leipzig og

omegn, fordi udviklingen og modsætningen mellem forskellige politiske retninger bliver gjort tydelige. De tre hovedtendenser var den overpolitiske, den kommunistiske og den socialdemokratiske, som kæmpede om magten dels i det tyske forbund og dels i den internationale esperantosammenslutning, SAT, som fortsat eksisterer idag. Det fremgår klart, at de forskellige fraktioner kunne eksistere ved siden af hinanden indtil modsætningerne mellem kommunister og socialdemokrater tilspidsedes omkring 1930; det tyske forbund splittedes i 1930, SAT fulgte efter i 1932 og 1933, idet først den kommunistiske del, siden den socialdemokratiske udvandrede og oprettede deres egne Internationaler, som hver for sig ikke kunne eksistere og opløstes i løbet af tre-diverne. Flertallet i det tyske forbund var kommunistisk, og det præger dokumentationen; ikke således at forstå, at der ikke findes socialdemokratiske kilder, de er der i rigeligt måltal, men hovedvægten ligger på den kommunistiske del.

En interessant del er oversigten over det internationale forlag EKRELO og bibliografien over dets udgivelser, ialt har 71 titler og tre kataloger kunnet opspores; af de senere titler bemærkes flere Stalin-pjecer, det er lidt ironisk, idet det er i Stalintiden at Esperanto-organisationen blev opløst. Reportagerne i den lokale arbejderpresse om de internationale esperanto-kongresser 1925-1929 har også klar interesse udover det lokale område. Alt i alt kunne udgivelsen virke som en inspiration til en undersøgelse af de tilsvarende danske grupper, det ville være et relevant bidrag til dansk arbejderkulturs udvikling.

Gerd Callesen